

РОЗВИТОК МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

У статті розглянуто проблему мотиваційної сфери учня молодшого шкільного віку, яка забезпечує розвиток його самосвідомості та рефлексії, які є психологічними новоутвореннями цього віку та розвитком його навчальної діяльності. Наведено трактування і співвідношення понять мотиву, мотивації й потреби у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Визначено структуру мотиваційної сфери дитини та особливості становлення і розвитку у молодшому шкільному віці. Основними факторами, що впливають на формування стійкої позитивної мотивації до навчальної діяльності, визначено зміст навчального матеріалу, організацію навчального процесу, колективні форми навчальної діяльності, оцінку результатів навчальної діяльності.

Дослідження свідчать, що на формування мотивів учіння справляє вплив стиль педагогічної діяльності учителя, різні стилі формують різні мотиви. Авторитарний стиль формує зовнішню мотивацію учіння, мотив уникнення невдач, затримує формування внутрішньої мотивації. Демократичний стиль педагога, навпаки, сприяє внутрішній мотивації, а ліберальний – знижує мотивацію учіння. Водночас важливу роль у житті молодшого школяра відіграють і соціальні мотиви, які розвиваються від недиференційованого розуміння соціальної значущості учіння до усвідомлення необхідності здобуття знань.

Мотивація навчання молодшого школяра складається з низки спонукань, які постійно змінюються і вступають в нові відносини між собою. Тому становлення мотивації є не простим зростанням позитивного або посилення негативного ставлення до навчання, а загальним ускладненням структури мотиваційної сфери.

Ключові слова: мотиваційна сфера, мотив, потреба, інтерес, розвиток, особистість, молодший школяр.

Важливою проблемою у вивченні психологічних особливостей особистісного розвитку дитини молодшого шкільного віку є дослідження становлення її мотиваційної сфери, яку багато вчених вважає стрижнем особистості (Л. Божович, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін). Зміни, що відбуваються на цьому віковому етапі онтогенезу, головним чином, пов'язані із становленням мотиваційної сфери молодшого школяра, яка забезпечує розвиток його самосвідомості та рефлексії, які є психологічними новоутвореннями цього віку, та розвитком його навчальної діяльності. Важливість вивчення мотиваційної сфери наголошується у працях багатьох провідних учених, які настійно підкреслюють, що ключ до розуміння психології особистості лежить в мотиваційній сфері особистості, у системі її домінуючих мотивів.

Проблема становлення мотиваційної сфери особистості є актуальною як у вітчизняній, так і в зарубіжній психології. Аналіз наукових джерел свідчить про різноманітність підходів до розуміння даного феномену. Вивченню мотиваційної сфери особистості присвячено велике число праць у різних психологічних школах і напрямках (В. Асєєв, Л. Божович, В. Вілюнас, К. Левін, О. Леонт'єв, К. Маркова, А. Маслоу, Ж. Нютен, П. Якобсон та ін.). Незважаючи на різноманітність підходів, мотивація дітей молодшого шкільного віку розуміється більшістю вчених як сукупність, система різнорідних чинників, що обумовлюють їхню поведінку і діяльність. Мотивацію молодшого школяра багато науковців досліджують у рамках психологічної готовності дитини до школи (І. Дубровіна, Є. Захарова, В. Шадриков та ін.) Молодший шкільний вік є одним із найцікавіших в плані становлення та розвитку мотиваційної сфери особистості. Мотиви поведінки дітей цього віку, з одного боку, вкрай прості та наївні, а з іншого – мають приховані, неусвідомлені характеристики, які насамперед обумовлені сімейним вихованням. Міра сформованості різних мотивів поведінки дитини цього віку зумовлює не тільки успішність її навчання, а й особливості взаємин у новому соціальному оточенні, що з'являється у дитини із вступом до школи. Важливість мотиваційної сфери в розвитку особистості, різноманітність поглядів на дану проблему і необхідність її формування у дітей молодшого шкільного віку зумовили теоретичне дослідження розроблення даної проблеми у психолого-педагогічній науці як основи здійснення власного емпіричного дослідження.

Метою статті є аналіз досліджень проблеми мотиваційної сфери особистості та особливостей її розвитку і шляхів формування у молодшого школяра.

Перш, ніж перейти до викладу основного матеріалу, коротко зупинитись на тлумаченні низки понять, які належать до мотиваційної сфери особистості, оскільки у психолого-педагогічній літературі вони часто трактуються досить неоднозначно. В. Асєєв у своїй монографічній праці,

присвяченій даній проблемі, відносить до мотиваційної сфери “усі види спонук: мотиви, потреби, інтереси, прагнення, цілі, ваблення, мотиваційні установки або диспозиції, ідеали тощо” [1, с. 7]. Б. Ломов трактує мотиваційну сферу особистості як “всю сукупність її мотивів, які формуються і розвиваються протягом її життя” [2, с. 313]. В. Мясіщев відносить до мотиваційної сфери і ставлення як стійкі мотиви діяльності [3]. Цю низку дещо різних поглядів вчених на психологічну наповненість поняття “мотиваційна сфера” можна продовжити, віднайшовши ще багато понять, які рнізні вчені відносять до мотиваційної сфери особистості.

Ключовими у трактуванні мотиваційної сфери особистості є поняття “мотив”. Мотив (від лат. *movere* – приводити в рух, штовхати) у переважній більшості психологічних літературних джерел розглядається і як спонук до діяльності, спрямована на задоволення потреб суб’єкта, і як усвідомлена причина, що лежить в основі вибору ним дій і вчинків. Поняття “мотив” і “мотивація” більшість вчених використовують у своїх публікаціях як синоніми. Є. Ільїн зауважує, що поняття “мотивація” використовується “навіть частіше, оскільки розуміючи під нею процеси детермінації активності людини і тварин або формування спонук до діяльності, у це поняття можна включити будь-що, адже детермінувати і спонукати може безмежне число предметів і явищ” [4, с. 17]. Розділяючи цю думку, у статті ми також використовували поняття “мотив” і “мотивація” як синоніми.

Як відзначає М. Матюхіна, “мотивація – досить загальне, широке поняття під яким розуміється спрямованість активності особистості. Мотивація передбачає певне співвідношення змістовної і динамічної сторін... Змістовна сторона мотивації – це система спонук, система мотивів, складна їх ієрархія, прояви різних потреб. Наприклад, потребою основою навчально-пізнавальних мотивів є потреба у нових враженнях. Динамічна сторона обумовлюється особливостями нервової системи (сила, урівноваженість рухливості), рівнем її загальної активності. Це визначає такі динамічні характеристики мотивації, як сила, ступінь її збудливості, стійкість” [5, с. 5]. Мотивація виконує декілька функцій: спонукає поведінку людини, спрямовує й організовує її, надає поведінці особистий смисл й значущість. Єдність цих функцій забезпечує регулюючу роль мотивації у поведінці. О. Леонтєв у багатьох своїх працях стверджував, що смислоутворююча функція є специфічно людською і має центральне значення для характеристики мотиваційної сфери.

Поняття “структура мотивації” у вітчизняній психології вживається тоді, коли йдеться про домінування мотивів, їх ієрархію, виокремлення окремих груп і підгруп, зміну домінуючих мотивів (Л. Божович, Д. Ельконін, О. Леонтєв, А. Маркова, М. Матюхіна, А. Орлов, П. Якобсон та ін).

У працях вітчизняних і зарубіжних вчених мотив розглядається у нерозривному зв’язку з *потребою*, яка трактується у психології як усвідомлена людиною *нужда* у чомусь. Вчені у своїх публікаціях часто отожднюють поняття “мотив” і “потреба” (Б. Ломов, А. Маслоу, С. Рубінштейн, Ш. Чхартишвілі та ін.). На думку Б. Ломова, потреба є основою мотиву, який є суб’єктивним відображенням потреби. Проте “у реальному житті особистості мотиви і потреби настільки тісно злиті, що часто їх розмежувати просто неможливо” [2, с. 321]. У структурі мотивації особистості, яку розкрив у своїх працях С. Рубінштейн, “потреби є вихідними спонукками людини, базовим мотиваційним утворенням... потреби є не тільки мотивом, джерелом діяльності, але і її результатом” [6, с. 64]. Варто підкреслити, що психологічна концепція потреб особистості, розроблена С. Рубінштейном ще у 30-х роках ХХ ст., виступила для нього центральною ланкою вчення про мотивацію.

Досить чітко розкрив співвідношення мотивів і потреб особистості О. Леонтєв. Він вважав, що за мотивом завжди ховається потреба, а її опредмечення сприяє перетворенню потреби у мотив. Вчений підкреслював, що “психологічний аналіз потреб неминує перетворюється в аналіз мотивів” [7, с. 196]. За О. Леонтєвим, мотив – це об’єкт, який відповідає певній потребі, відображаючись суб’єктом у тій чи іншій формі, веде до діяльності. Узагальнюючи погляди вчених, можна стверджувати, що *мотив – це усвідомлена потреба, що породжує активність особистості і її спрямованість*.

Видами мотивів, які розглядаються та вивчаються у педагогічній психології, є *пізнавальні і соціальні* мотиви. Спрямованість школяра на зміст навчального предмета свідчить про наявність у нього пізнавальних мотивів, спрямованість на іншу людину у процесі навчання свідчить про соціальну мотивацію. Обидва види мотивів мають по декілька рівнів. Пізнавальні мотиви це: *широкі пізнавальні* – орієнтація на оволодіння новими знаннями, явищами, фактами, закономірностями; *навчально-пізнавальні* – орієнтація на способи здобуття знань, прийоми самостійного здобуття знань; *самоосвіти* – орієнтація на здобуття додаткових знань. Соціальні

мотиви також мають декілька рівнів: *широкі соціальні* мотиви – обов'язок і відповідальність, розуміння соціальної значущості учіння; *вузькі соціальні* або *позиційні* – намагання зайняти певну позицію у стосунках з іншими людьми; *соціального співробітництва* – орієнтація на різні способи взаємодії з іншою людиною.

За О. Леонтьєвим, мотиви поділяються на *усвідомлені* й *реально діючі* [7]. У педагогічній психології *усвідомлені* мотиви розглядаються як “уміння школяра розповісти про те, що його спонукає до діяльності, вибудувати мотиви за значущістю; *реально діючі* мотиви виражаються в успішності, у розгорнутості навчальної діяльності й формах відходу від неї, у виконанні додаткових завдань або відмови від них, у прагненні до завдань підвищеної або заниженої важкості тощо” *діючі* [8, с. 16].

За даними спеціальних досліджень (Л. Божович, А. Маркова, Н. Морозова, Л. Славина та ін.), наприкінці дошкільного віку у дітей виникає потреба у новій і більш серйозній, ніж гра, діяльності – навчальній, з'являється потреба зайняти нове місце (соціальну роль) у сім'ї. Як стверджує Л. Божович, “всі новоутворення психічного розвитку дитини дошкільного віку – виникнення опосередкованої мотивації, внутрішніх етичних інстанцій, зародження самооцінки – створюють передумови для переходу до шкільного навчання і пов'язаного з ним нового способу життя” [9, с. 246]. Спостереження свідчать, що прагнення бути школярем спостерігається майже у всіх дітей наприкінці дошкільного віку.

Із вступом дитини до школи докорінно змінюється її об'єктивне становище у суспільстві та взаємовідносини з навколишнім середовищем. Завдяки цьому відбуваються помітні зміни у самосвідомості дитини, вона починає розглядати себе як дорослу людину. Головною діяльністю стає навчання, яке висуває до неї нові складні вимоги, пов'язані з виконанням нових для дитини обов'язків. Весь перебіг життя дитини тепер визначається вимогами школи, учителя, специфікою навчальної діяльності. Змінюється загальна спрямованість особистості дитини, а значить і основні мотиви діяльності. Якщо у дошкільному віці основними спонуками дитини були ігрові мотиви, то зі вступом до школи вони поступаються пізнавальним.

Встановлено, що на початку навчання у школі спонукальну силу для дітей мають винятково зовнішні аспекти шкільного життя. Їм подобається йти до школи, форма, заплічник, підручники, зошити, ручки тощо, а також сама шкільна ситуація: наявність учителя і учнів, клас і його атрибутика, дзвінки, особливо на урок. Коли дитина вперше приходить до школи, у неї, як правило, ще відсутні мотиви, що спрямовують її на засвоєння нових знань, оволодіння загальними способами навчальних дій. Провідні мотиви у цей період пов'язані з бажанням дитини зайняти суспільно значущу позицію школяра. Вона ще часто цілі дорослих (переважно учителя) приймає як свої власні. Все це і підтримує інтерес дитини до школи. Мотивація, що визначається новою соціальною позицією дитини, як свідчать дослідження, не може тривалий час підтримувати її навчальну діяльність і поступово втрачає своє значення.

Як стверджує Є. Ільїн, “мотив відвідування школи потрібно відрізнити від мотиву учіння. Обидва ці мотиви в організації поведінки і навчальної діяльності можуть діяти в одному напрямі, а можуть і розходитись. В мотив учіння можуть входити: інтерес до учіння загалом, оснований, очевидно, на потребі у нових враженнях від набуття нових знань, бажання отримати освіту у зв'язку з розумінням її необхідності для життя і професійної діяльності, бажання отримати похвалу, задовольнити свій гонор (бути відмінником). Наявність тільки соціально-рольових (зовнішніх) мотивів відвідування школи і відсутність мотиву учіння є свідченням неготовності до школи. Про мотиваційну готовність до школи дітей свідчить їх ставлення до навчання як серйозної суспільної діяльності, емоційна прихильність виконувати вимоги дорослих, намагання оволодівати новими знаннями і вміннями” [4, с. 255].

Спостереження свідчать, що для підтримання у молодших школярів, особливо перших-других класів, інтересу до школи, має учитель, який є носієм суспільних вимог, які діти мають виконувати. Його авторитет для учнів цих класів є вищим порівняно навіть з авторитетом батьків. “А Надія Луківна говорила не так”; “Я спершу повинен відпочити, а після робити уроки. Так нам говорила наша вчителька”. Наставами вчителя учні-першокласники керуються не лише у школі, але і вдома, намагаючись переконувати рідних у правильності того, що говорив їм учитель у класі. Вони люблять його за те, що він їхній учитель, за те, що їх навчає читати, писати, рахувати, малювати, пояснює незрозуміле, розповідає казки тощо.

Як показало дослідження Н. Березовіна і Я. Коломінського, закріплення мотиву відвідування школи багато в чому залежить від того, як учитель ставиться до учнів. Вони виділили п'ять стилів

ставлення учителя до своїх вихованців: *активно-позитивний, ситуативний, пасивно-позитивний, пасивно-негативний й активно-негативний*. Вченими було встановлено, що через досить нетривалий час навчання у школі на запитання: “Чи хотів би ти повернутися у дитячий садок?” усі учні учителя активно-позитивного ставлення відповідали “ні”. У пасивно-позитивних учителів “так” сказали 29% учнів. При ситуативному стилі таких відповідей було уже 33%, при пасивно-негативному – 58%, а при активно-негативному – 67% [10]. Ці дані є свідченням того, що особистість учителя, його ставлення до дітей, великою мірою впливає на формування у них стійкого загального інтересу до школи, що є важливим чинником поступового формування інтересу і до навчальної діяльності.

Особливістю поведінки більшості молодших школярів є беззаперечне виконання вимог учителя. Соціальна мотивація навчальної діяльності учнів 1-2 класів, настільки сильна, що вони не завжди намагаються зрозуміти, навіщо потрібно робити те, що зобов’язує учитель: якщо сказав, то так потрібно. Навіть нудне завдання діти виконують ретельно, оскільки воно отримане від учителя, а тому сприймається ними як важливе. Це має позитивну сторону, оскільки учителю важко було б кожного разу пояснювати учням значення тієї чи іншої роботи для здобуття ними знань.

Дослідження навчальної діяльності учнів 1-2 класів засвідчило, що їхні мотиви “характеризуються тими ж рисами, що і дітей, які щойно вступили до школи. Маленькі школярі у більшості випадків надзвичайно люблять навчатися. Їх приваблюють саме серйозні заняття і значно холодніше вони ставляться до тих видів праці, які нагадують їм заняття дошкільного типу. Вони більше люблять уроки читання, письма, математики, ніж фізкультури, рукоділля, співів, надають перевагу урокам, а не перервам, хочуть скоротити канікули, засмучуються, коли їм не задають домашніх завдань. В такому ставленні до навчання виражаються і пізнавальні інтереси дітей, і переживання ними соціального значення їх навчальної праці” [9, с. 247-248].

Як свідчить педагогічна практика та результати досліджень, за перші два роки навчання у дитини задовольняється прагнення ходити в школу, бути учнем. Під кінець третього класу відбувається “закономірне згасання початкового широкого і поверхового інтересу до школи, іноді навіть до зовнішніх сторін шкільного життя; тепер учителю потрібно визначити, які характеристики мотивації варто формувати для виникнення нового – свідомого й цілеспрямованого ставлення учня до внутрішньої сторони учіння як суспільно значущої діяльності” [11, с. 6]. На зміну загальному інтересу до школи має бути сформований інтерес до змісту навчальної діяльності, її процесу. Іноді такий інтерес виявляється лише до окремих предметів. Відсутність у школярів пізнавальних інтересів, свідомого прагнення до розширення і поглиблення знань педагогі і психологи не без підстав вважають найважливішою причиною неуспішності у навчанні. У працях провідних вчених-психологів настійно підкреслюється, що пізнавальний інтерес є сильним мотивом учіння, чинником успішності оволодіння знаннями (Л. Божович, Г. Костюк, О. Леонтьєв та ін.). Ці вчені стверджували, що неможливо домогтися глибоких і усвідомлених знань, якщо не виховувати у дітей пізнавальних інтересів.

Мотиви учіння з’являються не відразу і не спонтанно самі по собі, а лише завдяки їх цілеспрямованому формуванню. На думку А. Маркової, “мотивація учіння у молодшому шкільному віці розвивається у декількох напрямках. Широкі пізнавальні мотиви (інтерес до знань) можуть уже до середини цього віку перетворитися у навчально-пізнавальні (інтерес до способів набуття знань; мотиви самоосвіти представлені найбільш простою формою – читанням додаткових книг). Широкі соціальні мотиви розвиваються від загального недиференційованого розуміння соціальної значущості учіння, з яким дитина приходить у перший клас, до більш глибокого усвідомлення необхідності учитися” [8, с. 45]. Отже, молодший шкільний вік характеризується первинним входженням дитини у навчальну діяльність, а мотивація учіння проходить певний шлях свого розвитку.

Дослідженнями встановлено, що позитивна мотивація навчальної діяльності є для молодшого школяра компенсаторним фактором в разі недостатньо високого рівня розвитку у нього спеціальних здібностей або недостатнього запасу необхідних знань, умінь і навичок. Однак, навіть високий рівень здібностей дитини не може компенсувати її низьку навчальну мотивацію або її відсутність і, таким чином, не може призвести до високої успішності її навчальної діяльності.

Як стверджує А. Маркова, формування уже у початкових класах мотивів, що надають учінню значущий для дитини смисл, коли воно стає для неї життєво важливою метою, є одним із головних завдань учителя. Вчена відзначає, що навчально-пізнавальні мотиви формуються у ході самої навчальної діяльності, а тому важливо, як ця діяльність організовується та здійснюється. На

її думку, основними факторами, що впливають на формування стійкої позитивної мотивації до навчальної діяльності є:

1. *Зміст навчального матеріалу.* Він повинен подаватися у формі, що викликає в учня емоційний відгук, зачіпає самолюбство, тобто бути достатньо складним, активуючим пізнавальні психічні процеси, гарно ілюстрованим. Змістовно й ілюстративно бідний матеріал не має мотивуючої сили і не сприяє вияві інтересу до навчання. Матеріал має спиратися на уже наявні знання учнів й водночас нести нову інформацію, що допомагає їм пізнати уже відоме з нового боку.

2. *Організація навчального процесу.* Вивчення кожного розділу і теми навчальної програми має складатись із трьох етапів. *Мотиваційний етап* – це повідомлення для чого учні повинні знати цей розділ програми, яке основне навчальне завдання і мета діяльності на цьому уроці. На *операційно-пізнавальному* етапі учні засвоюють тему, оволодівають навчальними діями і операціями у зв'язку з її змістом. Вплив на виникнення позитивного ставлення до навчальної діяльності на цьому етапі справляють позитивні емоції, що виникають у процесі діяльності. *Рефлексивно-оцінний* етап є аналізом зробленого, співставленням досягнутого з поставленим завданням і оцінкою роботи.

3. *Колективні форми навчальної діяльності.* Групова форма навчальної діяльності створює кращу мотивацію, ніж індивідуальна, вона “втягує” у роботу навіть пасивних і слабо мотивованих учнів. Тут підсвідомо виникає установка на змагання, намагання бути не гіршим за інших.

4. *Оцінка результатів навчальної діяльності.* Мотивуюча роль оцінки результатів навчальної діяльності є безсумнівною. Проте часто оцінювання веде до того, що отримання хороших оцінок стає самоціллю учнів. Відбувається зсув навчальної мотивації із самої діяльності, з її процесу і результату на оцінку, яка добувається деякими учнями нечесними способами, що приводить до згасання мотиву власне навчальної діяльності і деформації особистості учня. Важливо щоб в оцінці мав місце якісний, а не кількісний аналіз навчальної діяльності, підкреслювались позитивні моменти, зрушення у засвоєнні навчального матеріалу, з'ясовувались причини недоліків, а не лише констатувалась їх наявність. Для формування позитивної мотивації навчальної діяльності учнів важливо, щоб оцінка педагога завжди була адекватною [11].

Дослідження свідчать, що на формування мотивів учіння справляє вплив *стиль* педагогічної діяльності учителя, різні стилі формують різні мотиви. Авторитарний стиль формує зовнішню мотивацію учіння, мотив уникнення невдач, затримує формування внутрішньої мотивації. Демократичний стиль педагога, навпаки, сприяє внутрішній мотивації, а ліберальний – знижує мотивацію учіння і формує мотив “сподівання на успіх” [4, с. 264].

Мотивація навчання молодшого школяра складається з низки спонукань, які постійно змінюються і вступають в нові відносини між собою. Тому становлення мотивації є не простим зростанням позитивного або посилення негативного ставлення до навчання, а загальним ускладненням структури мотиваційної сфери.

Висновки. Проблема розвитку мотиваційної сфери молодшого школяра є однією із провідних проблем вікової та педагогічної психології. Домінуючими мотивами молодшого школяра є ті, що пов'язані з його навчальною діяльністю, що є провідною у цьому віці. Водночас важливу роль у житті молодшого школяра відіграють і соціальні мотиви, які розвиваються від недиференційованого розуміння соціальної значущості учіння до усвідомлення необхідності здобуття знань. Позитивна мотивація навчальної діяльності не з'являється сама по собі, вона формується завдяки управлінню педагогом цим процесом через психологічно обґрунтовану організацію навчальної діяльності школярів, їхню взаємодію з дорослими та ровесниками у рамках цієї діяльності.

Використана література:

1. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирование личности. Москва : Мысль, 1976. 158 с.
2. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. Москва : Наука, 1984. 444 с.
3. Мясин В. Н. Основные проблемы и современное состояние психологии отношений человека. *Психологическая наука в СССР*. Москва : АПН РСФСР, 1960. Ч. 2. С. 110-125.
4. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 512 с.
5. Матюхина М. В. Мотивация учения младших школьников. Москва : Педагогика, 1984. 144 с.
6. Джидарьян И. А. Развитие С. Л. Рубинштейном общественно-исторической концепции потребностей. *Психологический журнал*. Том 10. 1989. № 4. С. 57-66.
7. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Политиздат, 1977. 304 с.
8. Формирование мотивации учения : кн. для учителя / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. Москва :

- Просвещение, 1990. 192 с.
9. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. Москва : Просвещение, 1968. 418 с.
  10. Березовин Н. А., Коломойский Я. Л. Учитель и детский коллектив: Психолого-педагогическое исследование. Минск : Народная асвета, 1975. 159 с.
  11. Маркова А. К., Орлов А. Б., Фридман Л. М. Мотивация учения и ее воспитание у школьников. Москва : Педагогика, 1983. 64 с.

References :

1. Aseev V. G. Motivaciya povedeniya i formirovanie lichnosti. Moskva : Mysl, 1976. 158 s.
2. Lomov B. F. Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psihologii. Moskva : Nauka, 1984. 444 s.
3. Myasishev V. N. Osnovnye problemy i sovremennoe sostoyanie psihologii otnoshenij cheloveka. *Psihologicheskaya nauka v SSSR*. Moskva : APN RSFSRR, 1960. Ch. 2. S. 110-125.
4. Ilin E. P. Motivaciya i motivy. Sankt-Peterburg : Piter, 2006. 512 s.
5. Matyuhina M. V. Motivaciya ucheniya mladshih shkolnikov. Moskva : Pedagogika, 1984. 144 s.
6. Dzhidaryan I. A. Razvitie S. L. Rubinshtejnom obshestvenno-istoricheskoy koncepcii potrebnostej. *Psihologicheskij zhurnal*. Tom 10. 1989. № 4. S. 57-66.
7. Leontev A. N. Deyatel'nost. Soznanie. Lichnost. Moskva : Politizdat, 1977. 304 s.
8. Formirovanie motivacii ucheniya : kn. dlya uchitelya / A. K. Markova, T. A. Matis, A. B. Orlov. Moskva : Prosveshenie, 1990. 192 s.
9. Bozhovich L. I. Lichnost i eyo formirovanie v detskom vozraste / L. I. Bozhovich. Moskva : Prosveshenie, 1968. 418 s.
10. Berезовин N. A., Kolomojskij Ya. L. Uchitel i detskij kolektiv: Psihologo-pedagogicheskoe issledovanie. Minsk : Narodnaya asveta, 1975. 159 s.
11. Markova A. K., Orlov A. B., Fridman L. M. Motivaciya ucheniya i ee vospitanie u shkolnikov. Moskva : Pedagogika, 1983. 64 s.

Приходько Ю. О., Толмачева О. Е. Развитие мотивационной сферы младшего школьника.

В статье рассмотрена проблема мотивационной сферы ученика младшего школьного возраста, которая обеспечивает развитие его самосознания и рефлексии, которые являются психологическими новообразованиями этого возраста и развитием его учебной деятельности. Приведены трактовка и соотношение понятий мотива, мотивации и потребности в трудах отечественных и зарубежных ученых. Определена структура мотивационной сферы ребенка и особенности становления и развития в младшем школьном возрасте. Основными факторами, влияющими на формирование устойчивой положительной мотивации к учебной деятельности, определены содержание учебного материала, организация учебного процесса, коллективные формы учебной деятельности, оценка результатов учебной деятельности.

Исследования показывают, что на формирование мотивов учения влияет стиль педагогической деятельности учителя, разные стили формируют различные мотивы. Авторитарный стиль формирует внешнюю мотивацию учения, мотив избегания неудач, задерживает формирование внутренней мотивации. Демократический стиль педагога, наоборот, способствует внутренней мотивации, а либеральный – снижает мотивацию учения. В то же время важную роль в жизни младшего школьника играют и социальные мотивы, развивающиеся от недифференцированного понимания социальной значимости учения к осознанию необходимости получения знаний.

Мотивация учения младшего школьника состоит из ряда побуждений, постоянно изменяющихся и вступающих в новые отношения между собой. Поэтому становление мотивации является не простым ростом положительного или усилением негативного отношения к учебе, а общим усложнением структуры мотивационной сферы.

Ключевые слова: мотивационная сфера, мотив, потребность, интерес, развитие, личность, младший школьник.

Prykhodko I. O., Tolmachova O. Ye. Development of motivation sphere youth school.

The article considers the problem of the motivational sphere of a student of primary school age, which ensures the development of his self-awareness and reflection, which are psychological neoplasms of this age and the development of his educational activity. The interpretation and correlation of the concepts of motive, motivation and the need for the works of domestic and foreign scientists are given. The structure of the child's motivational sphere and the features of formation and development in primary school age are determined. The main factors affecting the formation of a sustainable positive motivation for learning activities are determined by the content of the training material, the organization of the learning process, the collective forms of learning activities, the assessment of learning outcomes.

Studies show that the formation of the motives of learning is influenced by the style of pedagogical activity of the teacher, different styles form different motives. The authoritarian style forms the external motivation of learning, the motive for avoiding failure, delays the formation of internal motivation. The democratic style of the teacher, on the contrary, promotes intrinsic motivation, and the liberal - reduces the motivation of learning. At the same time, social motives play an important role in the life of a younger schoolchild, developing from an undifferentiated understanding of the social significance of learning to the realization of the need for knowledge.

The motivation for teaching a younger student consists of a series of motivations that are constantly changing and entering into new relationships among themselves. Therefore, the formation of motivation is not a simple growth of a positive or strengthening negative attitude towards learning, but a general complication of the structure of the motivational sphere.

Keywords: *motivational sphere, motive, need, interest, educate, personality, junior schoolboy.*

УДК 371.134:373

Прокопів Л. М.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАЛОКОМПЛЕКТНОЇ ШКОЛИ ЯК ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ

У статті розкривається сутність методології історико-педагогічної науки у контексті дослідження проблеми малокомплектної школи. Автором обґрунтовано, що концептуальний розвиток дослідження малокомплектної школи як історико-педагогічного феномену має здійснюватися в межах сучасних філософських, загальнонаукових, конкретнонаукових складових. У статті розглянуто розуміння поняття малокомплектної школи з методологічного погляду в єдине наукове ціле, що сприяє усвідомленню цілісного світогляду. Тут вивчено методологічні засади дослідження означеної наукової проблеми, визначено сукупність історико-педагогічних методів дослідження та шляхи практичного використання кожного із них.

Характеристики методологічних принципів, обґрунтованих у статті, дають змогу стверджувати, що малокомплектна школа є своєрідним історичним феноменом, здатним привнесення у педагогіку своєрідність та інтегрований підхід.

Ключові слова: *методологія, дослідження, методологічні основи, малокомплектна школа, історико-педагогічний феномен.*

На сучасному етапі розвитку освітньої парадигми важливою є методологія дослідження історико-педагогічної науки. Серед значної кількості парадигм розуміння теорії пізнання, філософії науки, особливе місце в освітньому просторі належить методології школи. Відомою у науці є істина: цілісне наукове дослідження буде досконалим за умов, коли в його основі буде ґрунтовна методологія. На сьогодні немає ані єдиного її розуміння, ані певного чіткого трактування. Пояснимо це складністю самої проблеми методології. Аналіз наукової літератури свідчить про необхідність більш детального аналізу на різних рівнях методології малокомплектної школи як історико-педагогічного феномену в історії вітчизняної педагогічної науки. Їх вивчення сприятиме покращенню фахового зростання молоді, зміни ролі історико-педагогічного дослідження у педагогічній науці загалом та процесу інтеграції у діяльності школи, у тому числі малокомплектної. Неоднозначний підхід до розуміння проблеми ускладнює проблему. Цим пояснимо її актуальність.

Серед значної кількості парадигм розуміння теорії пізнання, філософії науки, особливе місце належить методології науки. Над питаннями методологічних науки працювали чимало науковців (Г. Васянович, С. Гончаренко, В. Кремень та ін.). Особливості методології з погляду педагогіки проаналізовані у працях Л. Березівської, Л. Ваховського [3], С. Гончаренка [5], монографій “Методологічні засади педагогічного дослідження” [17] тощо. У галузі методології наукових досліджень у контексті історико-педагогічних напрацювань ми послугувуватимемося працями О. Адаменко [1], Л. Артемової [2], Н. Гупана [6], В. Кравця [9], В. Курила [11], М. Левківського [12], І. Стражнікової [15], О. Сухомлинської [16] та ін.

Однак у цих працях проаналізовані методологічні аспекти з погляду окремих історичних проблем. Аналіз наукової літератури свідчить про необхідність більш детального вивчення методологічних аспектів діяльності малокомплектної школи малокомплектної школи як історико-педагогічного феномену.

Мета статті – проаналізувати специфіку методології малокомплектної школи у вітчизняній шкільній освіті другої половини ХХ – початку ХХІ ст. в Україні.

Завдання дослідження: з’ясувати характерні особливості методології дослідження малокомплектної школи, виокремити і обґрунтувати її складові, визначити функції методології, які реалізуватимуться у вивченні методологічних аспектів діяльності малокомплектної школи в